

Prase divoké a jeho životní projevy v kulturní krajině

Jakub Drimaj, Radim Plhal, Pavel Kolibáč

Následující text volně navazuje na článek uveřejněný v čísle 1/2015, kde byla problematika škod způsobovaných prasetem divokým obecně

shrnutí. Podívejme se nyní na škody působené tímto druhem podrobněji a všimněme si jeho schopnosti působit změny ve svém životním prostředí.

Prase divoké je přirozenou složkou našeho prostředí již tisíce let, avšak jeho životní projevy a negativní vlivy dotýkající se lidské činnosti byly v novodobé historii nejmarkantněji řešeny a vyřešeny pouze jednou, a to úplným vyhubením druhu ve volné přírodě, jak bylo podrobněji popsáno v minulém článku. Diskuse kolem stále častějších negativních průvodních jevů spojených s výskytem prasete divokého ožívá zejména v posledních letech, kdy se stále častěji setkáváme s vysokými škodami na rostlinné produkci, sledujeme návštěvy zvířat v intravilánech obcí a čteme zprávy o srážkách s dopravními prostředky s vysokými škodami na majetku a někdy i na zdraví osob. Je však třeba si uvědomit, že prase divoké pouze profituje z podmínek prostředí, které jsme mu my lidé v průběhu posledních desetiletí vytvořili.

Je pravidlem, že v případě zvýšení početnosti jedinců jakéhokoli organismu nad únosnou míru prostředí se z tohoto druhu stává škůdce. Při zběžném pohledu do myslivecké statistiky na vývoj abundance prasete divokého, nepřímě vyjádřený výší ročního odstřelu, nás dříve či později napadne otázka: „Iž dosáhlo populačního vrcholu?“. Odpovězme si, že s ohledem na obrovskou únosnou kapacitu prostředí zřejmě ještě nedošlo k překročení oné „kritické meze“, a zejména při průzkumu emočního stavu zemědělců a zvláště lesníků, jako jedné z jeho nezanedbatelných proměných, nezaznamenáme příliš vyhrocenou situaci. Celý problém s přítomností prasete divokého v naší přírodě a s jeho negativními životními projevy začíná a končí u velmi komplikované definice únosnosti. Ta by měla

být vyjádřena prostřednictvím tzv. „normovaných stavů zvěře“. Jedná se o maximální početnost jedinců jednotlivých druhů zvěře, která nesmí být při mysliveckém hospodaření uživatelem honitby překročena. Tento limit by měl odpovídat početnosti, při které zvěř svými životními projevy nepáchá na svém životním prostředí nadměrné škody. Ačkoliv není smyslem tohoto článku jakkoliv polemizovat o smysluplnosti aktuálně platného znění myslivecké legislativy, považujeme například za velmi nesystémové stanovování normovaných stavů prasat divokých pouze pro lesní části honitby (pro nelesní část honitby se stavby nenormují) a ještě k tomu v početnostech 7–16 ks/1 000 ha lesní části honitby, tak jak uvádí vyhláška č. 491/2002 Sb. Uvedené hodnoty jsou v mnoha částech ČR dnes naprosto nereálné (rozuměj nedosažitelné). Autoři článku sami během svých výzkumů potvrdili v jistých oblastech ČR populační hustoty prasat divokých na úrovni 643 ks/1 000 ha (Plhal et al. 2014). Zásadním problémem tohoto systému je fakt, že pochází z dob, kdy prase divoké žilo v ČR v nesrovnatelně nižších početnostech a nikdo se nezabýval reálným nastavením pravidel jeho chovu. Navíc je velmi pravděpodobné, že i životní projevy zvířat v takto se utvářející populaci byly odlišné. Nehledě k faktu, zda je v prostředí dnešních uživatelů honiteb a jejich odbornosti reálně možné tuto hodnotu správně stanovit, je jedním z důsledků tohoto stavu i obava uživatelů honiteb přiznávat skutečné stavy prasat divokých pod hrozbou sankcí za špatné hospodaření (rozuměj nedodržení plánu), které ve výsledku přináší udržování početnosti prasat divokých na současné úrovni.

Škody v lesích

V lesích prase divoké škodí v mnoha ohledech, ale nalezneme i pozitiva, která vyplývají z jeho přirozeného chování. Nejviditelnějším znakem jeho přítomnosti je rozrývání půdního povrchu, což nečiní z pouhého rozmaru, ale s vidinou chutných vývojových stadií hmyzu či obydlených podzemních hnízd hlodavců, čímž přispívá k eliminaci jejich početních gradací. Mezi přínosy patří kypření, narušování půdního povrchu rytím a obnažování tak minerální složky, což zlepšuje podmínky pro uchycení semen a následný vývoj semenáčků lesních dřevin. Dle lesnického terminologického slovníku tak nevědomky realizuje nadúrovňové až podúrovňové výsevy s ohledem na tvorbu příznivého mikroklimatu. V dřívějších dobách bylo také oceňováno pro rozšiřování lesů v rámci „kultivace“ souvislých travních drnů. Velmi negativně pak lesníci vnímají zejména vyryté sazenice právě zalesněných pasek, poškozené ploty oplocenek a zpřístupnění tak chráněných kultur dalším býložravcům (následně škody okusem, ohryzem, loupáním), stejně jako odřeně drbací stromy a obnažené kořeny a oddenky dřevin, čímž vzniká značné riziko infekce dřevokaznými houbami s jejich následným vyvrácením. V posledních letech se také setkáváme s případy, kdy prase divoké pouze ukusuje sazenice buku (i 2 roky po zalesnění) v místě kořenového krčku a dále netknuté je ponechává na místě. Spekuluje se o používání substrátů či tzv. antidesikantů, jež chrání kořenové systémy lesních dřevin proti osychání a mohly by potenciálně obsahovat látky přitahující pozornost prasat divokých. Zatím uvedené škody nabývají na významu a v průběhu letošního jara na některých lokalitách dosahovaly až 80 %

zničených kultur. Znamé a odůvodnitelné je toto počínání u sazenic dubu, kde důvodem vyrytí je žalud, který pak zůstává na kořenovém systému až do svého rozložení. S ohledem na škody způsobené ostatními velkými druhy býložravců jsou však tyto téměř zanedbatelné. Pokud ale zacílíme na lesní porosty s převahou zastoupení dubu, tak uvidíme, že zde prase divoké páchá obrovské škody konzumací žaludů a výrazně tak redukuje schopnost přirozené obnovy porostů (spolu s hlodavci). Obdobnou situaci nalezneme také v porostech s převahou buku. Kromě vlastní likvidace semen však při nadměrném rytí dochází také k poškozování již existujících náletů a nárostů všech dřevin (srovnej s úvodem tohoto odstavce). Jeho vliv na přirozenou obnovu dubů je v současnosti asi nejintenzivněji zkoumán v Maďarsku. Tamní lesníci přistoupili na vládní návrh zvýšení podílu přirozené obnovy dubu ze současných asi 10 % na cílových 50 %. Tento závazek nutí lesní hospodáře přesně definovat možné faktory, které by mohly úspěšnost použití přirozené obnovy dubu negativně ovlivnit. Výzkumníci se zatím shodují, že prase divoké je významným konzumentem žaludů a v kombinaci s ostatními negativními faktory může způsobit neúspěch přirozené obnovy (Náhlik et al. 2012; Katona et al. 2014). K přerývání lesní půdy jsou pak zvláště citlivé byliny, které mají své kořeny běžně pouze ve svrchní vrstvě půdy. Právě byliny jsou však zároveň častým předmětem zájmu ochrany přírody a předmětem ochrany v maloplošných chráněných územích.

V oblastech s vysokým podílem zemědělské půdy se v lesním prostředí prase divoké zdržuje především v zimním období. V období vegetace se pak téměř trvale zdržuje na pozemcích s dostatkem potravních zdrojů.

Škody v zemědělství

Při hodnocení vlivu prasete divokého na zemědělské pozemky již zcela jasně převládá negativní stránka jejich působení. Jak bylo výše uvedeno, česká myslivecká legislativa „počítá s tím“, že prase divoké se zdržuje pouze v lesích (normování zvěře). S nelesními pozemky se tedy v případě prasete divokého při mysliveckém plánování naprosto nepočítá. Tento stav je možné vysvětlit pouze filozofií plánování, způsobem chování

Rozrývání půdy na lokalitách s výskytem mečíku bahenního (*Gladiolus palustris*) v porostech Hodonínské doubravy. Foto: Pavel Kolibáč

Škody na polních kulturách vzniklé vyválením mohou svým rozsahem převyšovat škody vzniklé přímou konzumací plodin. Foto: Radim Plhal

prasete divokého a úrovní poznání v době vzniku současně platné myslivecké legislativy. Navzdory tomuto faktu tráví v některých oblastech prase divoké v nelesních lokalitách

převážnou část roku. Běžně se prase divoké do zemědělských oblastí stěhuje v průběhu května, kdy začínají kvést řepky, poté se v červenci přesunuje do obilnin a postupně

přechází do kukuřic, kde může přežívat až do října či listopadu. S ohledem na nevhodnou velikost půdních bloků jde v případě prasete divokého doslova o ráj na zemi, protože zde má nejen dostatek potravy, ale také „pocit jistoty a bezpečí“. Pokud se v blízkosti nachází také zdroj vody, nemají zvířata žádný důvod vydávat se na „život ohrožující“ cesty mimo toto prostředí, kde na něj působí rušivé aspekty v podobě myslivců, turistů, houbařů atp. Možnosti a náročnost slovitelnosti, nebo spíše neslovitelnosti zvěře, jsou v této situaci všeobecně známy. Škody zde vznikají jak přímým okusem plodin, tak vyválením. Vyvážení, kromě vlastního znehodnocení plodiny, dále vytváří nebezpečný aspekt porušení homogenity obilného lánu, tedy stability porostu proti větru. Takto působí další hektary zlámaných či polehnutých porostů. Aktivita prasat na polích však není omezena pouze vegetační dobou plodiny – pole je často atraktivní již v době osetí a následně po sklizni.

Ekologický význam

Prase má v našich ekosystémech jasně definované místo, které je z pozice velkého a aktivního všežravce těsně pod vrcholem potravních pyramid. Konzumuje vše, na co přijde – uvítá ptáky a jejich snůšky, obojživelníky, plazy či mláďata savců (např. srnčata). Nelze také opomenout význam veterinární a hygienický, kdy nepohrdne žádnou mršinou (ani vlastního druhu) či zraněným živočichem. Z uvedeného vyplývá, že je významným přenašečem a zdrojem chorob a parazitů, což je rizikem pro hospodářské chovy zvířat (Spiecker 1969) i zdraví lidské populace (Engeman et al. 2011). V oblastech s vyššími stavy prasat častěji probíhají rojení komárů a dalších ektoparazitů (např. klíšťat). Je přenašečem řady onemocnění jako encefalitidy, slintavky, kulhavky, pseudorabies, hepatitidy, psitakózy, leptospirózy, kamylobakterií, toxoplazmózy či giardiózy (Gallusová 2009) a jsou hlášeny i případy afrického moru prasat, který může ohrozit hospodářské chovy a způsobit tak ekonomicky nedozírné škody. Každý ulovený kus prasete divokého v ČR musí být vyšetřen na přítomnost larev svalovce stočeného (*Trichinella spiralis*), jehož přenos na člověka může mít i smrtelné následky. V posledních letech hrozí nakažení psů tzv. Aujeszkyho chorobou, která má u psů téměř vždy fatální následky.

Monitoring vnadiště pro černou zvěř pomocí fotopastí je dnes v myslivecké praxi běžnou záležitostí. Foto: Radim Plhal

Střety s ochranou přírody

Prase divoké se s ohledem na svoje jedinečné schopnosti adaptability, migrační potenciál, potravní nenáročnost a vysokou schopnost reprodukce úspěšně rozšířilo i do oblastí mimo svůj přirozený areál výskytu. V těchto lokalitách se chová jako invazní druh (Engeman et al. 2011), který může v novém prostředí působit několika směry: 1. využívat zdroje jiným způsobem než domácí druhy, 2. ovlivňovat potravní interakce a 3. měnit disturbanční režimy. Svými životními projevy ovlivňuje půdní vlastnosti, kvalitu vody, může také usnadnit šíření dalších invazních druhů nebo měnit diverzitu rostlin a živočichů, např. ptáků (Van Riper a Scott 2001), (Berlin et al. 2001). Ke stejným projevům však dochází při jeho vysoké hustotě i v oblastech přirozeného výskytu jakožto důsledek absence predátorů (Ickes et al. 2005).

Škody mohou mnohonásobně narůstat také důsledkem stresujícího, netolerantního a antagonistického prostředí vůči druhu (Linkie et al. 2007) – vliv zde může mít např. nadměrný turistický ruch v blízkosti zvláště chráněných území (Ficetola et al. 2014), dlouhotrvající klimatické extrémy, predáční tlak atd.

V lesích je častým jevem rozhrabávání mravenišť mravence lesního (*Formica rufa*), ale všeobecně prase divoké nepohrdne ani vejci, mláďaty či na snůšce sedícími samicemi ptáků. Herrero et al. (2004) prováděl rozbory žaludků prasat ve Španělsku a zjistil, že běžnou součástí stravy prasat jsou vejce a mláďata slípky modré (*Porphyrio porphyrio*), ve Velké Británii dle Purgera a Meszarose (2006) pak snůšky poláka malého (*Aythya nyroca*) a na Aucklandových ostrovech snůšky tučňáka žlutookého (*Megadyptes antipodes*) a buňňáka holubiho (*Pachyptila desolata*) (Challies 1975). V Chile jsou zase v žaludcích prasat často identifikováni tamní endemické ptáky (Skewes et al. 2007). Přítomnost prasat se na Galapágách negativně projevuje na reprodukčním úspěchu karety obrovské (*Chelonia mydas*), želvy sloní (*Geochelone elephantopus*), dle MacFarland et al. (1974), nebo želvy dlouhokrčky drsné (*Chelodina rugosa*) a krokodýla Johnstonova (*Crocodylus johnstoni*) v Austrálii (Fordham et al. 2006). Z obojživelníků je na jídelním lístku prasat blatnice Holbrookova (*Scaphiopus holbrookii*) nebo mlok skvrnitý (*Salamandra salamandra*). V novější studii odhalující fatální vliv na populace chráněných živočichů dokumentuje Suter (2014) významnou predaci

strnada rákosního (*Emberiza schoeniclus*) v přírodní rezervaci „Grande Caricaie“. Studie ověřující vliv prasete divokého na predaci hnízd na zemi hnízdících ptáků proběhly i v Rusku. Experimentálně bylo připraveno 960 hnízd se snůškou několika druhů ptáků, např kachny, jeřábka, tetřívka nebo tetřeva. Bylo zjištěno, že prase divoké v tamních podmínkách páchá pouze 4–5 procent škod na hnízdech. Nejvážnějším predátorem zde jsou krkavcovití a psík mývalovitý – dohromady způsobí asi 50 % škod (Economov, 2014).

Prase divoké je považováno za jednoho z hlavních predátorů larev roháče obecného (*Lucanus cervus*) (Harvey et al., 2011). Vysoká početnost prasat a jejich koncentrace v dubových porostech jižní Moravy může mít velký vliv na přežití tamních populací největšího brouka Evropy.

Přímé střety s člověkem

Na jaře a na podzim se také množí i přímé útoky prasete divokého na člověka. Děje se tomu tak v důsledku vrhu a vodění selat bachyní, která se při nenadálém setkání se psem či člověkem může cítit ohrožena a útok je tak spontánní reakcí. Na podzim pak jde nejčastěji o poraněné jedince z intenzivních lovů, kdy neblahý zdravotní stav nedovoluje při vyrušení utéct a zvíře zaútočí. Výše uvedené je ještě umocňováno určitému uvyknutí si na přítomnost člověka. Množí se případy rytí na golfových nebo fotbalových hřištích či dopravní kolize s život ohrožujícími následky pro účastníky silničního provozu. Významné změny v chování prasete divokého zaznamenávají především sami lovci, kteří registrují jeho vyšší agresivitu, a to jak vůči loveckým psům, tak i lovcům samým.

Závěrem

Předchozí text chtěl být pouze stručným nástinem až překvapující šíře působení prasete divokého na své životní prostředí a upozornit na neskutečnou schopnost tohoto druhu nalézt a využít sebemenší dosažitelné zdroje energie (rozuměj zdroje potravy), a tím toto prostředí měnit a utvářet. Společně s nespornou inteligencí těchto tvorů je základem jejich úspěchu. V tomto bodě jsme si s divokými prasaty nejspíše velmi blízcí. Závěr, zdali a jak zasáhnout do tohoto stavu věcí, nechť si každý čtenář učiní sám.

Jak si prasata pochutnala na orchidejích pod Rýchorami

Přírodní památka Slunečná stráž se nachází na úbočí Rýchor, východně od Svobody nad Úpou – Dolního Maršova, ve výšce 600–660 m n. m., v ochranném pásmu Krkonošského národního parku. Chráněna je zde mozaika stanovišť na slatinných a rašelinných lukách. Botanici ocení výskyt více než 130 druhů cévnatých rostlin, ale lokalita je dobře známa i široké veřejnosti, zvláště hromadným kvetěním tisíců prstnatců májových. 5. června 2014 dorazil na Správu KRNP e-mail od všímavého občana s upozorněním na poničení lokality – vyrýpání velkého počtu prstnatců neznámými vandaly. Už během prvních terénních pochůzek se však botanici a lesníci Správy KRNAP shodli, že pachateli byla pravděpodobně divoká prasata, která požírala hlízky prstnatců. To brzo potvrdily i snímky z fotopasti. 11. června byly ztráty odhadnuty na 4 400 kvetoucích orchidejí, z toho 99 % prstnatce májového a 1 % prstnatce listenatého. Během dalších tří týdnů došlo k dalším ztrátám a populace byla dokonce oslabena na méně než 20 % původního stavu. Přitom byly nejvíce postiženy plochy s nižší vegetací (na nich zůstalo asi 6 % kvetoucích prstnatců), zatímco centra výskytu orchidejí ve vyšší mokřadní vegetaci byla dotčena výrazně méně.

Při řešení kauzy se hodily zkušenosti kolegů z CHKO Orlické hory. Tam v letech 2006–2007 docházelo ke stejnému poškozování populací prstnatců v PP Velká louka a v PR Trčkovská

louka. Než byly s jistotou zjištěny pobytové znaky prasat, byli v podezření rovněž neznámí vandalové nebo sběrači salepu. Po aplikaci odpuzujícího prostředku poškozování lokalit prasaty zcela neustalo, ale nebylo tak soustavné. Od dalšího používání repelentu bylo nakonec upuštěno. Tlak na populace již není každoroční a orchideje tedy mají šanci na regeneraci.

K zamezení dalších škod pod Rýchorami byl loni rovněž aplikován odpuzující přípravek Hukinol. Jako nejúčinnější opatření se však ukázala spolupráce s uživatelem zdejší honitby – mysliveckým sdružením Rýchory I. Jeho členové podnikli razantní zákrok: ze zjištěné tlupy sedmi prasat, která na lokalitu loni na jaře chodila, jich šest střelili. Na Sluneční stráni je velký předpoklad obnovy populace prstnatců. Počet zatím sterilních jedinců převyšuje počet jedinců již kvetoucích a samotné důlky po vyrýpaných rostlinách se paradoxně mohou stát vhodným prostředím pro uchycení dalších generací prstnatců.

Tento případ však v poslední době na horách není ojedinělý, poškozovány jsou i jiné lokality. Autor textu zaznamenal vyrýpání odhadem asi dvou třetin kvetoucích prstnatců Fuchsových na vlhké louce ve Špindlerově Mlýně. Jako kuriozitu lze uvést, že to byl zřejmě dezert po vyplenění nedalekého nedostatečně opločeného záhonu brambor, na němž zbylo asi 0,5 % hlíz. Počty prasat jsou i v Labském údolí samozřejmě cíleně snižovány.

Jiří Bašta

Ve stínu motýlích křídel aneb Projekt LIFE+ v Bílých Karpatech

Libor Ambrozek

Bělokarpatské louky jsou nepochybně jednou z výkladních skříní české přírody. Jejich kontinuita se podle nejnovějších výzkumů předpokládá už od neolitu a v počtu druhů rostlin

na jednotku plochy ve středním měřítku jim patří světové prvenství (přes 70 druhů na jeden metr čtvereční!). Proto je i jejich ochraně věnována mimořádná pozornost

Mezi cílové druhy patří hned čtyři modrásci – modrásek očkovaný na krvavci totenu. Fota: Libor Ambrozek